

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران^۱

محمدجلال عباسی شوازی^۱ *، رسول صادقی^۲

^۱ دانشیار گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران

^۲ دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت ۸۴/۷/۱۰، تاریخ تصویب ۸۵/۶/۲۵)

چکیده

قومیت به عنوان زمینه‌ای که رفتار باروری در آن شکل می‌گیرد، جایگاه اساسی در مطالعات باروری در جوامع چند قومیتی دارد. با این حال، علی‌رغم ساختار چند قومیتی ایران هنوز تحقیقات اندکی در زمینه ارتباط قومیت و باروری صورت گرفته است. مقاله حاضر با استفاده از داده‌های طرح «بررسی ویژگی‌های اقتصادی اجتماعی خانوار ۱۳۸۰»، به آزمون تئوری‌ها و فرضیه‌های مربوط به رابطه قومیت و باروری در ایران می‌پردازد. یافته‌های تحقیق بیانگر تفاوت‌های قومی باروری در ایران می‌باشد. برای تبیین این تفاوت‌ها، از دو فرضیه همانندی مشخصه‌ها و اثر قومی/فرهنگی استفاده شده است. نتایج تحلیل آماری نشان داد که تفاوت‌های قومی باروری، به طور چشمگیری، بعد از کنترل مشخصه‌های اجتماعی-جمعیتی به ویژه تحصیلات کاهش یافته و تا حدی در رفتار باروری گروه‌های قومی همانندی و همگرایی ایجاد می‌شود. با این حال، این همانندی و همگرایی کامل نیست و علی‌رغم کنترل آماری مشخصه‌ها، هنوز برخی از تفاوت‌های قومی باروری بدون تبیین باقی می‌ماند. تفاوت‌های باقیمانده را می‌توان از یکسو ناشی از الگوهای متفاوت تعیین‌کننده‌های بلافضل باروری در بین گروه‌های قومی و از دیگر سو، متأثر از فرهنگ، تاریخ اجتماعی، ارزش‌ها، هنجارها و اعتقادات خاص قومی دانست. مطالعات جمعیت‌شناسی مردم‌شناسانه با بکارگیری روش‌های کیفی می‌تواند شناخت عمیق‌تری نسبت به تأثیر هنجارها، ارزش‌ها و فرهنگ قومی بر رفتارهای باروری در ایران ارائه نماید.

واژگان کلیدی: قومیت، موقعیت اقلیت، همانندی مشخصه‌ها، اثر قومی/فرهنگی، باروری، تحلیل طبقات چندگانه، رگرسیون لجستیک.

۱. این پژوهش با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران به انجام رسیده است. از نظرات اصلاحی آقای دکتر محمود قاضی طباطبایی و داوران محترم مقاله سپاسگزاری می‌شود.

E-mail: mabbasi@ut.ac.ir

* نویسنده مسؤول: تلفن ۶۱۱۱۷۸۵۶، فکس ۸۸۰۱۲۵۲۴

مقدمه

توجه به چندگونگی و تنوع قومی، یکی از مهم‌ترین حیطه‌های جدید علوم اجتماعی می‌باشد. موضوع قومیت^۱ در سال‌های اخیر به طور فزاینده‌ای مورد توجه اندیشمندان علوم اجتماعی قرار گرفته است. یکی از حوزه‌های مورد مطالعه این اندیشمندان (به ویژه جامعه‌شناسان و جمعیت‌شناسان) رفتارهای باروری متفاوت گروه‌های قومی می‌باشد.

در زمینه رابطه قومیت و باروری، مطالعات و تحقیقات زیادی در کشورهای مختلف انجام گرفته که نشان‌دهنده تفاوت سطح، الگو و روند باروری گروه‌های قومی می‌باشند (گلدشایدر و اولنبرگ، ۱۹۶۹؛ اسلای، ۱۹۷۰؛ رابرتز و لی، ۱۹۷۴؛ ریچی، ۱۹۷۵؛ جیوبو و مارشال، ۱۹۷۷؛ بین و مارکوم، ۱۹۷۸؛ جانسون، ۱۹۷۹؛ تروواتو، ۱۹۸۱؛ دی، ۱۹۸۴؛ فیشر و مارکوم، ۱۹۸۴؛ سورنسون، ۱۹۸۵ و ۱۹۸۸؛ تاپا، ۱۹۸۹؛ چوی و تروواتو، ۱۹۹۰؛ ابما و کریو، ۱۹۹۱؛ پوسووا، ۱۹۹۷؛ ادای و تروواتو، ۱۹۹۹؛ کوک و هانسیاگلو، ۱۹۹۹؛ تانگ، ۲۰۰۱؛ پنگ، ۲۰۰۲؛ مورگان و یانگ، ۲۰۰۲؛ پوستون و دیگران، ۲۰۰۳ و ماجیوم‌دار، ۲۰۰۳). در این مطالعات و بررسی‌ها جهت تبیین تفاوت‌های قومی باروری و مکانیزم تأثیرگذاری قومیت بر باروری، فرضیاتی تدوین و ارایه شده است. اما همان‌طور که واترز^۲ (۱۹۹۶) و فارست و تیندا^۳ (۱۹۹۶) بیان می‌کنند، هنوز به طور کامل نمی‌دانیم که چرا رفتار باروری گروه‌های قومی متفاوت می‌باشد و چه مکانیزم‌هایی موجب این تفاوت‌ها می‌شوند.

قومیت، نقش کلیدی و اساسی در ادبیات تحقیق و مطالعات باروری در کشورهای چند قومیتی مانند ایالات متحده آمریکا، کانادا و استرالیا دارد. حال آن که این موضوع در کشورهای اروپای غربی، به قول پن و لامبرت^۴ (۲۰۰۱) تابو شده است و به ندرت مورد مطالعه قرار گرفته است. در کشورهای در حال توسعه نیز علی‌رغم این که عوامل قومی / فرهنگی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای جمعیتی دارند، مطالعات و تحقیقات اندکی به بررسی و تحلیل رابطه قومیت و باروری پرداخته‌اند.

ایران جامعه‌ای است که از چندگونگی و تنوع قومی زیادی برخوردار می‌باشد. در حالی که حدود نیمی از جمعیت این کشور، فارس زبان هستند، ترک‌ها و کردها یک سوم دیگر (۳۴ درصد)

1. Ethnicity
2. Waters
3. Forste, R. and M. Tienda
4. Penn & Lambert

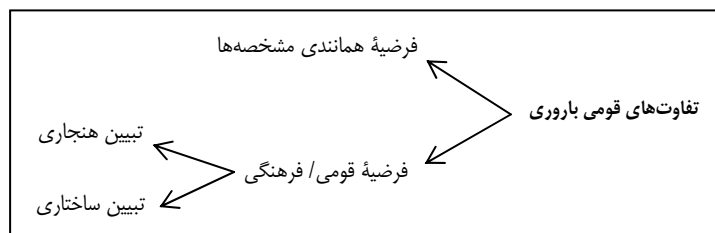
قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

و سایر گروه‌های قومی یک ششم باقیمانده (۱۶ درصد) را تشکیل می‌دهند (عباسی‌شوازی و جونز، ۲۰۰۱: ۵ و بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۳). همچنین ایران در مقایسه با ۲۰۰ کشور یا واحد جغرافیایی - سیاسی فعلی جهان، به طور نسبی، از بیشترین گوناگونی قومی برخوردار است (مدیرشانه‌چی، ۱۳۸۰: ۳۶). اما، علی‌رغم این واقعیت که ایران یک جامعه چند قومی محسوب می‌شود و از دیرباز زیستگاه اقوام مختلفی بوده است، موضوع قومیت به علت حساسیت خاص سیاسی مورد مطالعه قرار نگرفته است. به همین دلیل آمار رسمی و دقیقی از جمعیت اقوام ایرانی و روند تحولات جمعیتی آن‌ها در دست نیست و به رغم مطالعات متعدد در خصوص شناخت و تحلیل رفتارهای قومی باروری در کشورهای چند قومیتی، در ایران هنوز مطالعه منسجمی در این زمینه صورت نگرفته است.

از این‌رو، این مقاله با توجه به ساختار چند قومی ایران به دنبال پاسخ به این سؤالات می‌باشد: سطح، روند و الگوی باروری گروه‌های قومی در کشور چگونه است؟ آیا در رفتار باروری آن‌ها همگرایی و همانندی وجود دارد یا تفاوت؟ در صورت تفاوت، قومیت چه نقشی در تبیین این تفاوت‌ها دارد، یا به عبارتی تعلق قومی تا چه اندازه و از طریق چه مکانیزم‌هایی باروری را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟

چارچوب نظری

جهت تبیین تفاوت‌های قومی باروری و مکانیزم تأثیرگذاری قومیت بر باروری، فرضیه‌های مختلفی تدوین و ارائه شده است. در این مقاله زمینه‌های نظری رابطه قومیت و باروری در قالب دو فرضیه همانندی مشخصه‌ها^۱ و تأثیر قومی / فرهنگی^۲ مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد:

نمودار شماره ۱- زمینه‌های نظری تبیین‌کننده تفاوت‌های قومی باروری

1. The Characteristics Assimilation Hypothesis
2. Cultural / Ethnic Effect Hypothesis

۱. فرضیه همانندی مشخصه‌ها

برخی مطالعات، تفاوت‌های قومی مشاهده شده در رفتار باروری را در قالب نابرابری قومی و تفاوت در همانندی ساختاری تبیین می‌کنند. گلدشایدر و اولنبرگ^۱ (۱۹۶۹) این نوع تبیین را «فرضیه مشخصه‌ها یا همانندی مشخصه‌ها» نامیده‌اند. ویکس^۲ (۲۰۰۲) آن را «مدل همانندی یا مدل آمریکای شمالی از روابط قومی و نژادی» و مک‌دانیل^۳ (۱۹۹۶) آن را مدل «کوره مذاب» عنوان نموده‌اند. این فرضیه ابتدا توسط رابرت پارک و ارنست برگس^۴ (۱۹۲۱) در تلاش برای توصیف تجربه پدیده ذوب شدن آمریکایی- یعنی فرایند همنوایی و همانندی با جامعه انگلیسی زبان آمریکایی - ارائه شد (مک‌دانیل، ۱۹۹۶: ۱۳۸ و اندرسون، ۲۰۰۱: ۹-۸). در مطالعات قومی باروری، این دیدگاه ابتدا توسط لی و لی^۵ (۱۹۵۲)، پیترسون^۶ (۱۹۶۱) و لوند^۷ (۱۹۶۵) به کار گرفته شد (اسلای، ۱۹۷۰: ۴۴۴).

شالوده اساسی این رویکرد تئوریکی این است که تفاوت‌های قومی باروری، بازتاب و نمایانگر توزیع نابرابر شاخص‌های توسعه‌ای و نابرابری قومی می‌باشد. به عبارتی این دیدگاه با تأکید بر مفهوم نابرابری قومی بیان می‌کند که وابستگی قومی، به تنهایی، تأثیری مستقل بر باروری ندارد، بلکه تفاوت گروه‌های قومی در ترکیب مشخصه‌های اقتصادی اجتماعی است که عمدتاً موجب تفاوت‌های قومی مشاهده شده در باروری می‌شود. این فرضیه، تفاوت‌های قومی باروری را به تفاوت قومیت‌ها در مشخصه‌های اقتصادی و اجتماعی مانند درآمد، شغل، تحصیلات و محل اقامت شهری - روستایی مرتبط می‌کند. بدین معنی که سطوح بالاتر باروری گروه‌های قومی، پیامد وضعیت اقتصادی اجتماعی پایین‌تر آن‌ها می‌باشد (گلدشایدر و اولنبرگ، ۱۹۶۹؛ ریچی، ۱۹۷۵؛ جیوبو و مارشال، ۱۹۷۷؛ بین و مارکوم، ۱۹۷۸؛ جانسون، ۱۹۷۹؛ پوسووا، ۱۹۹۷؛ کوهلی، ۱۹۹۸؛ سیووال و تروواتو، ۱۹۹۸؛ ادای و تروواتو، ۱۹۹۹؛ نودل و دیگران، ۱۹۹۹؛ پنگ ۲۰۰۲؛ پوستون و دیگران، ۲۰۰۳). همچنین این دیدگاه بحث همگرایی^۸ و همانندی رفتارهای باروری را

1. G. Goldsheider & P. Uhlenberg
2. J. Weeks
3. A. McDaniel
4. Melting Pot
5. R. Park & E. Burgess
6. Lee & Lee
7. Peterson
8. Lunde
9. Convergence

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

در طول زمان مطرح می‌کند و تفاوت‌های قومی باروری را یک پدیده موقت و گذرا^۱ می‌داند که اساساً در بستر توسعه اقتصادی اجتماعی و با فراگیر شدن مدرنیزاسیون از بین می‌رود. به طور خلاصه فرضیه همانندی مشخصه‌ها بیان می‌کند که امروزه به دلیل گسترش ارتباطات اجتماعی و مدرنیزاسیون، مرزهای قومی شکسته شده و در نتیجه قومیت تأثیر مستقل و معنی‌داری بر رفتار باروری ندارد. بلکه آنچه ممکن است به نظر ناشی از تأثیر قومیت باشد، اغلب بازتاب این واقعیت است که گروه‌های قومی جایگاه متفاوتی را در ساختارهای اقتصادی اجتماعی نظیر آموزش، اشتغال و بازار کار، درآمد و شهرنشینی دارند. از این رو به محض همانندی اقتصادی اجتماعی گروه‌های قومی (متأثر از فراگیر شدن مدرنیزاسیون یا از طریق استاندارد کردن و کنترل‌های آماری مشخصه‌ها)، همانندی در رفتار باروری آنها حاصل می‌شود و تفاوت‌های قومی باروری به طور کامل از بین می‌رود.

با این وجود در طول دهه‌های اخیر رویکرد همانندی مشخصه‌ها با احیاء قومیت و وجود تفاوت‌های قومی در زمینه‌های گوناگون در جوامع مختلف، مورد انتقاد قرار گرفته است (اندرسون، ۲۰۰۱: ۸۹). انتقاد اصلی به فرضیه همانندی مشخصه‌ها، ابتدا توسط گلدشاید و اولنبرگ (۱۹۶۹) مطرح شد. آنها بیان نمودند که این فرضیه در تبیین تفاوت‌های قومی باروری، هم از نظر تئوریک و هم از نظر تجربی با محدودیت مواجه است. زیرا در صورت همانندی مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی گروه‌های قومی از طریق فرایند مدرنیزاسیون یا کنترل‌های آماری، سطح باروری آنها همانند نمی‌شود و تفاوت‌های قومی باروری همچنان باقی می‌ماند. به این ترتیب، برای تبیین این تفاوت‌های باقیمانده، فرضیه دیگری تحت عنوان فرضیه تأثیر قومی / فرهنگی مطرح شده است.

۲. فرضیه تأثیر قومی / فرهنگی

فرضیه تأثیر قومی / فرهنگی، تبیین جایگزینی برای فرضیه همانندی مشخصه‌ها می‌باشد که بر اهمیت نقش قومیت به عنوان یک عامل مستقل تأثیرگذار بر رفتار باروری تأکید می‌کند. تأثیرات قومی / فرهنگی باروری، بازتاب نوسان گسترده‌ای از ابعاد هنجاری، ساختاری و پیامدهای

1. Temporary Phenomenon

روانی- اجتماعی موقعیت یک گروه قومی در نظام قشربندی اجتماعی^۱ می‌باشد. این دیدگاه فرض می‌کند که ترکیب همگن و متجانس گروه‌های قومی همراه با قرار گرفتن در معرض مجموعه‌ای از شرایط و تجارب یکسان، موجب گسترش و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای قومی می‌شود و در نتیجه، باروری به عنوان بخشی از فرایند زندگی اجتماعی به وسیله نگرش‌ها، اعتقادات، پاداش‌ها و مجازات‌ها حمایت و جهت داده می‌شود (ادای و تروواتو، ۱۹۹۹: ۴۱۱ به نقل از پارسونز، ۱۹۶۹).

در درون دیدگاه تأثیر قومی فرهنگی، دو رویکرد برای تبیین وضعیت‌های متفاوت باروری اقوام وجود دارد: رویکرد اول، سطوح پایین باروری گروه‌های قومی اقلیت را در مقایسه با گروه قومی اکثریت یا مسلط، به عنوان واکنشی به فشارهای ساختاری بیرونی می‌داند (تبیین ساختاری^۲ یا عدم امنیت‌های روانی - اجتماعی موقعیت گروه اقلیت). رویکرد دوم، سطوح بالای باروری گروه‌های قومی اقلیت را در مقایسه با گروه قومی مسلط، در قالب هنجارها و ارزش‌های خرده فرهنگی تبیین می‌کند (تبیین هنجاری^۳ یا خرده فرهنگی). بنابراین، بر اساس فرضیه تأثیر قومی / فرهنگی می‌توان گفت که قومیت یا به واسطه تأثیرات ساختاری مانند تبعیض قومی و عدم امنیت‌های روانی اجتماعی مرتبط با وضعیت حاشیه‌ای بودن گروه اقلیت و یا از طریق تأثیرات هنجاری - خرده فرهنگی و ایدئولوژی الهیات خاص گرایانه قومی^۴ باروری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در همین راستا برخی از محققان نظیر گلدشایدر و اولنبرگ (۱۹۶۹)، بین و مارکوم (۱۹۷۸)، فیشر و مارکوم^۵ (۱۹۸۴) در بیان تأثیرات قومی / فرهنگی باروری بر دو جنبه زیر تأکید نموده‌اند:

الف) تفاوت سطوح موقعیت گروه اقلیت^۶؛ این الگو بیان می‌کند که تفاوت‌های باروری بین

1. Social Stratification System
2. Structural Explanation
3. Normative Explanation

۳. ایدئولوژی الهیات خاص گرایانه (The Particularized Theology Ideology) بیانگر این نکته است که در مطالعات قومی باروری، مذهب فی نفسه مهم می‌باشد و تفاوت‌های قومی باروری تا حدودی ناشی از تفاوت در آیین و دکتترین‌های خاص مذهبی اقوام می‌باشد (چیمی، ۱۹۸۱؛ ادای و تروواتو، ۱۹۹۹؛ نودل و دیگران، ۱۹۹۹؛ مک‌کیلن، ۲۰۰۴؛ لوکاس و میر، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

5. N. Fischer & J. Marcum
6. Minority Group Status Levels Difference

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

گروه‌های قومی اقلیت و اکثریت برای تمام سطوح طبقات اجتماعی وجود خواهد داشت. این وضعیت بدین جهت است که فرایند همانندی ساختاری گروه‌های قومی اقلیت با گروه قومی مسلط در زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی رخ داده، بدون آن که در زندگی اجتماعی گروه‌های قومی اقلیت فرایند فرهنگ‌پذیری از گروه قومی حاکم و مسلط بر جامعه صورت گرفته باشد. از این رو انسجام قومی همراه با هنجارهای موافق افزایش مولید و عدم تحقق فرایند فرهنگ‌پذیری موجب می‌شود تا سطح باروری گروه قومی اقلیت در تمام سطوح طبقات اجتماعی بالاتر از گروه قومی مسلط باشد (بین و مارکوم، ۱۹۷۸؛ فیشر و مارکوم، ۱۹۸۴). این جنبه، در واقع بیانگر تأثیر هنجارهای خرده‌فرهنگی و ایدئولوژی موافق با افزایش مولید بر تفاوت‌های قومی باروری در دیدگاه گلدشایدر و اولنبرگ (۱۹۶۹) می‌باشد.

ب) تفاوت اثر موقعیت گروه اقلیت؛ در این وضعیت برعکس حالت فوق، فرایند فرهنگ‌پذیری بر فرایند همانندی پیشی می‌گیرد. در نتیجه اعضای گروه قومی اقلیت به منظور همانندی ساختاری با اعضای گروه قومی حاکم و جهت دستیابی به تحرک اجتماعی و رهایی از عدم امنیت‌های روانی - اجتماعی مرتبط با شرایط اقلیت بودن، باروری خود را به پایین‌تر از سطح باروری گروه قومی حاکم کاهش می‌دهند (بین و مارکوم، ۱۹۷۸). بدین ترتیب، باروری اعضای گروه قومی اقلیت با پایگاه اقتصادی اجتماعی بالاتر در مقایسه با هم‌تایان خود در گروه قومی مسلط پایین‌تر می‌باشد و الگوی رابطه کاملاً منفی پایگاه اقتصادی - اجتماعی و باروری در میان گروه قومی اقلیت واضح‌تر و برجسته‌تر می‌شود (فیشر و مارکوم، ۱۹۸۴). این جنبه در واقع بیانگر تأثیر عدم امنیت‌های روانی - اجتماعی مرتبط با موقعیت اقلیت بر تفاوت‌های قومی باروری در دیدگاه گلدشایدر و اولنبرگ (۱۹۶۹) است.

جدول شماره ۱- ابعاد دوگانه تأثیرات قومی / فرهنگی باروری

تفاوت اثر (تبیین ساختاری)	تفاوت سطوح (تبیین هنجاری)	ابعاد فرایند
-	+	همانندی اقتصادی - اجتماعی
+	-	فرهنگ‌پذیری
پایین‌تر	بالاتر	سطوح باروری گروه قومی اقلیت در مقایسه با گروه قومی حاکم

مأخذ: برمبنای دیدگاه گلدشایدر و اولنبرگ، ۱۹۶۹؛ بین و مارکوم، ۱۹۷۸.

1. Minority Group Status Effect Difference

البته، همان‌طور که لوپز و سابق^۱ (۱۹۷۸) بیان می‌کنند نقطه ضعف مطالعات قومی باروری، ناشی از ناتوانی در تمایز این دو بعد از فرضیه قومی/ فرهنگی یعنی تبیین ساختاری و هنجاری می‌باشد. زیرا به قول ادای و تروواتو (۱۹۹۹) جدا کردن این دو بعد با مسائل اندازه‌گیری مواجه است.

به طور خلاصه تبیین قومی/ فرهنگی، به نقش و تأثیر مستقل و معنی‌دار قومیت بر باروری اشاره می‌کند. به عبارتی دیگر، این دیدگاه در تبیین تفاوت‌های قومی باروری اهمیت اصلی را به هنجارها و ارزش‌های قومی و تجارب روانی - اجتماعی موقعیت گروه اقلیت می‌دهد. این رویکرد فرض می‌کند که اعضای گروه‌های قومی خاص، هنجارها، ایده‌آل‌ها و اعتقادات (بعد هنجاری) و تجارب اقتصادی اجتماعی (بعد ساختاری) مشترکی دارند که متفاوت از سایر اعضای جامعه بزرگتر (گروه قومی حاکم) می‌باشد. از این‌رو، بخش تبیین نشده تفاوت‌های قومی باروری بعد از کنترل مشخصه‌های اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی می‌تواند هم ناشی از احساس تبعیض و عدم امنیت‌های روانی - اجتماعی (تبیین ساختاری) و هم ناشی از تفاوت در ارزش‌های قومی و هنجارهای خرده فرهنگی (تبیین هنجاری) باشد.

پیشینه تحقیق

ادبیات جامعه‌شناسی و جمعیت‌شناسی جوامع کثرت‌گرا - به ویژه ایالات متحده آمریکا، کانادا و استرالیا - مملو از مطالعاتی است که به توصیف و تبیین تفاوت‌های قومی باروری پرداخته‌اند. برخی از این مطالعات، فرضیه همانندی مشخصه‌ها را مورد تأیید قرار داده‌اند و تفاوت‌های قومی باروری را صرفاً ناشی از نابرابری‌های قومی در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی می‌دانند (بنگرید به بین و وود، ۱۹۷۴؛ جیوبو و مارشال، ۱۹۷۷؛ ابما و کریو، ۱۹۹۱؛ کاله‌لون، ۱۹۹۴؛ ادای و تروواتو، ۱۹۹۹؛ کوک و هانسباغلو، ۱۹۹۹؛ پنگ، ۲۰۰۲؛ مورگان و یانگ، ۲۰۰۲؛ پوستون و دیگران، ۲۰۰۳). برخی دیگر از مطالعات و تحقیقات انجام شده، با توجه به شکل‌گیری رفتار باروری در زمینه و بستر قومی و فرهنگی، ابعاد هنجاری و ساختاری را در تبیین تفاوت‌های قومی باروری دخیل می‌دانند و فرضیه اثر قومی/ فرهنگی و تأثیر مستقل قومیت بر باروری را تأیید و حمایت نموده‌اند (بنگرید به گلدشایدر و اولنبرگ، ۱۹۶۹؛ بین و مارکوم، ۱۹۷۸؛ دی، ۱۹۸۴؛

1. D. Lopez & G. Sabagh

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

سورنسون، ۱۹۸۵ و ۱۹۸۸؛ بین و سوایسگود، ۱۹۸۵؛ تاپا، ۱۹۸۹؛ چوی و تروواتو، ۱۹۹۰ و تانگ (۲۰۰۱). بررسی این مطالعات نشان می‌دهد که به لحاظ تجربی، رویکردهای نظری رابطه قومیت و باروری به ویژه فرضیه همانندی مشخصه‌ها در برخی مطالعات تأیید و در برخی دیگر رد شده است. از این رو، می‌توان گفت که تفاوت‌های قومی باروری در طول زمان و در همه‌جا ثابت و یکسان نیست، زیرا قومیت پدیده‌ای پیچیده و چند لایه می‌باشد.

در خصوص باروری گروه‌های قومی در ایران مطالعات اندکی صورت گرفته است. زنجانی (۱۳۷۱) و پرنده (۱۳۷۲) بر مبنای نتایج طرح زاد و ولد ۱۳۷۰، به توصیف تفاوت‌های قومی باروری پرداخته‌اند. بر این اساس، گروه‌های قومی بلوچ، ترکمن، عرب و لر، به ترتیب، بالاترین میزان باروری و ارامنه، شمالی‌ها و فارس‌ها، به ترتیب، پایین‌ترین میزان باروری را داشته‌اند. لادیر فولادی (۱۹۹۳)، با استفاده از نتایج سرشماری ۱۳۶۵ و با توجه به سطح باروری استان‌های با زبان‌های خاص، به برآورد تقریبی تفاوت‌های قومی باروری در ایران پرداخت و در تبیین این تفاوت‌ها بر زمینه‌های اجتماعی نظیر سواد زنان و شهرنشینی تأکید می‌کند و نتیجه می‌گیرد که قومیت، تأثیری مستقل بر باروری ندارد.

زنجانی و ناصری (۱۳۷۵)، بر مبنای داده‌های طرح اندازه‌گیری زاد و ولد سال‌های ۱۳۶۸، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۳ سازمان ثبت احوال و داده‌های چهار سرشماری، با استفاده از روش‌های مستقیم و غیرمستقیم (نسبت P/F و روش رله) به برآورد باروری اقوام فارس، ترک، کرد، لر و بلوچ در ایران پرداخته‌اند. این مطالعه با توجه به تفاوت‌های قومی در زمینه‌های اقتصادی-اجتماعی نظیر تحصیلات و متفاوت بودن رفتارهای باروری افراد متناسب به یک قوم واحد در شرایط اقتصادی-اجتماعی متفاوت (یعنی در استان‌های مختلف)، نتیجه می‌گیرد که سطح باروری متفاوت اقوام را نمی‌توان صرفاً در ارتباط با تعلق قومی تبیین نمود.

مطالعه ندیم و سالاری‌لک (۱۳۷۹) در آذربایجان غربی نشان داد که درصد موالید رتبه چهارم به بالا در گروه قومی کرد بیش از گروه قومی ترک می‌باشد. صادقی (۱۳۸۲) نیز در مناطق روستایی شهرستان قروه نشان داد که سطح باروری کردها به طور معنی‌داری بالاتر از ترک‌ها می‌باشد. وی در تبیین تفاوت‌های قومی باروری، دو فرضیه همانندی مشخصه‌ها و هنجارهای خرده فرهنگی را مورد توجه قرار می‌دهد.

بررسی طالب و گودرزی (۱۳۸۲) در استان سیستان و بلوچستان بیانگر متفاوت بودن نگرش

گروه‌های قومی - مذهبی در مورد هنجارهای خانواده و رفتار باروری می‌باشد. به طوری که، نگرش شیعیان (غیربلوچ‌ها) به خانواده حول محور ارزش‌های فردگرایانه و استقلال خانواده با عملکرد جمعیتی پایین می‌باشد، در حالی که اهل سنت (بلوچ‌ها) بیشتر به الگوهای سنتی ارزش‌های خانوادگی گرایش دارند.

عباسی شوازی و دیگران (۱۳۸۳) در بررسی تحولات باروری چهار استان منتخب کشور (استان‌های آذربایجان غربی، سیستان و بلوچستان، گیلان و یزد)، نشان دادند که نگرش و رفتار باروری گروه‌های قومی مورد مطالعه متفاوت می‌باشد و بالاترین تا پایین‌ترین میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده، به ترتیب، برای زنانی ثبت شده است که به زبان بلوچی (۴/۹)، کردی (۴/۸)، فارسی (۳/۷)، آذری (۳/۴) و گیلکی (۳/۰) تکلم می‌نموده‌اند. همچنین، این ترتیب در مورد تعداد فرزند ایده‌آل، عیناً تکرار شده است. بر این اساس مطالعه مذکور نتیجه می‌گیرد که علی‌رغم همگرایی ایجاد شده در رفتار باروری، تفاوت‌های باروری بر مبنای ویژگی‌های قومیتی وجود داشته و در آینده نیز احتمالاً وجود خواهد داشت. البته این مطالعه با توجه به ماهیت موضوع، توصیفی از تفاوت‌های قومی باروری را نشان می‌دهد و سعی در تبیین رابطه قومیت و باروری ندارد.

مطالعه عباسی شوازی و صادقی (۱۳۸۴) با عنوان قومیت و الگوهای ازدواج در ایران نشان می‌دهد که هویت قومی یک عامل تعیین‌کننده در الگوهای ازدواج در ایران می‌باشد. هر چند مشخصه‌های اقتصادی اجتماعی در تعدیل و کاهش اثر قومیت نقش داشته است اما در نهایت هنجارها و ارزش‌های قومی فرهنگی در ورای نوسازی اقتصادی اجتماعی اثر خود را اعمال نموده و به تفاوت در الگوهای ازدواج منجر شده است.

بررسی ادبیات تحقیق نشان دهنده وجود یکسری خلأهای تحقیقاتی در مطالعات پیشین می‌باشد. بدین صورت که مطالعات مورد بررسی فرضیه همانندی مشخصه‌ها را به سه متغیر درآمد، شغل و تحصیلات و گاهی اقامت شهری - روستایی خلاصه نموده‌اند و تأثیر مشخصه‌های جمعیتی و تعیین‌کننده‌های بلافصل باروری^۱ (دیویس و بلیک، ۱۹۵۶؛ بونگارتز، ۱۹۷۸؛ بونگارتز و پاتر، ۱۹۸۳)، شبکه خویشاوندی، ساختار خانواده و موقعیت زنان در رابطه قومیت و باروری مورد بررسی قرار نگرفته است. همچنین مطالعات مورد بررسی از روش‌های کیفی استفاده نکرده‌اند.

1. Proximate Determinants of Fertility

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

علاوه بر این‌ها، مطالعات انجام شده در ایران، اغلب متغیر قومیت را به عنوان متغیر مستقل در کنار سایر متغیرها به کار گرفته‌اند و کمتر به تبیین این رابطه پرداخته‌اند. چند مطالعه‌ای (لادیر فولادی، ۱۹۹۳؛ زنجانی و ناصری، ۱۳۷۵) هم که به تبیین رابطه پرداخته‌اند، بدون اتکا به نظریه‌های قومیت و باروری و بدون استفاده از آزمون‌های کنترل آماری، تأثیر قومیت بر باروری را صرفاً ناشی از ویژگی‌های اقتصادی اجتماعی متفاوت گروه‌های قومی می‌دانند و استدلال کرده‌اند که قومیت تأثیر مستقلی بر باروری ندارد. از این رو مقاله حاضر، به دنبال این است که تا اندازه‌ای خلأهای تحقیقاتی موجود در زمینه رابطه قومیت و باروری را برطرف نماید.

روش تحقیق

این مقاله با استفاده از تحلیل ثانوی^۱ داده‌های طرح بررسی ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی خانوار ۱۳۸۰، به آزمون فرضیات مربوط به رابطه قومیت و باروری در ایران می‌پردازد. طرح مذکور توسط مرکز آمار ایران با همکاری مرکز تحقیقات علمی فرانسه به روش پیمایشی و با استفاده از تکنیک پرسشنامه ساخت یافته انجام گرفت. در این طرح، بر اساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای یک مرحله‌ای ۲۳۲ خوشه در کل کشور (۱۳۹ خوشه در نقاط شهری و ۹۳ خوشه در نقاط روستایی) مشخص شد و در میان این خوشه‌ها، ۶۹۶۰ خانوار مورد بررسی قرار گرفت.

واحد تحلیل در این پژوهش، هر زن ازدواج کرده ۴۹-۱۵ ساله در زمان بررسی برحسب زمینه قومی می‌باشد. تعداد زنان واجد شرایط در طرح مذکور، ۵۶۳۹ نفر بود. اما با توجه به اینکه در بعضی خانوارها بیش از یک واحد تحلیل مورد مصاحبه قرار گرفته بود، بعد از برطرف نمودن این مشکل نمونه‌گیری، ۴۹۴۵ زن حداقل یکبار ازدواج کرده ۴۹-۱۵ ساله به عنوان نمونه انتخاب شد و اطلاعات مربوط به آن‌ها مورد کنکاش و بررسی قرار گرفت. نمونه مورد بررسی به لحاظ تعلق قومی-زبانی، ۴۳/۵ درصد فارس، ۲۵/۱ درصد ترک، ۹/۵ درصد لر، ۶/۸ درصد کرد، ۵/۶ درصد مازندرانی، ۴/۲ درصد گیلک، ۲/۸ درصد عرب و ۲/۵ درصد بلوچ بوده‌اند.

در این مقاله جهت بررسی رابطه دقیق و خالص قومیت و باروری، یکسری مشخصه‌های

1. Secondary Analysis

اجتماعی - جمعیتی (مانند تحصیلات، پایگاه اقتصادی اجتماعی خانوار*، محل سکونت، زمان تماشای تلویزیون، سن ازدواج، نحوه انتخاب همسر، ساخت قدرت در درون خانواده**، مرگومیر فرزندان، سن زنان به هنگام بررسی و سن زنان به هنگام اولین تولد) با استفاده از تکنیک تحلیل طبقات چندگانه^۱ (آندرو و دیگران، ۱۹۷۳) و رگرسیون لجستیک^۲ مورد آزمون و کنترل قرار گرفته است. با استفاده از این تکنیکها قصد داریم تا اهمیت نسبی تأثیر قومیت بر باروری را با ثابت نگه داشتن سایر متغیرها (متغیرهای آزمون) مشخص نمائیم. لازم به ذکر است که متغیرهای کنترل بر مبنای زمینه‌های نظری مطالعه و در دسترس بودن داده‌ها انتخاب شده‌اند.

جدول شماره ۲. متغیرها و استراتژی تحلیل مطالعه

متغیر مستقل	متغیرهای آزمون	متغیر وابسته	استراتژی تحلیل
قومیت	تحصیلات	باروری:	
بلوچ	پایگاه اقتصادی اجتماعی	(۱) تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده	تحلیل طبقات چندگانه
لر	محل سکونت		
عرب	زمان تماشای تلویزیون		
کرد	سن ازدواج		
ترک	نحوه انتخاب همسر		
فارس	ساخت قدرت در درون خانواده	(۲) احتمال داشتن سه بچه و بیشتر	رگرسیون لجستیک
مازندرانی	مرگ و میر فرزندان		
گیلک	سن زنان هنگام اولین تولد		
	سن زنان به هنگام بررسی		

* در این مقاله، پایگاه اقتصادی اجتماعی خانوار به عنوان مفهومی سه بعدی شامل ابعاد اقتصادی (سرمایه مادی)، منزلتی (سرمایه اجتماعی) و معرفتی (سرمایه فرهنگی) در نظر گرفته شده است. ثروت و دارایی (مالکیت کالاها و دارایی‌های بادوام)، درآمد و هزینه سرانه ماهانه خانوار به عنوان معرف‌های بعد اقتصادی پایگاه و منزلت شغلی به عنوان معرف بعد منزلتی پایگاه منظور شده است. همچنین میزان سواد رسمی نیز معرف بعد معرفتی پایگاه اجتماعی محسوب شده است. هر سه بعد روی مقیاس سه درجه‌ای سنجیده شده است و در ساختن شاخص پایگاه از وزن یکسانی برخوردار بوده‌اند.

** ساخت قدرت در درون خانواده در دو مدل مشارکتی و غیرمشارکتی با توجه به فرایند تصمیم‌گیری زوجین در ابعاد مختلف زندگی (تعداد فرزندان، فاصله‌گذاری بین فرزندان، انتخاب نوع روش پیشگیری از بارداری، فعالیت‌های درسی و غیردرسی فرزندان، خرید اتومبیل، مسکن و سایر لوازم عمده زندگی) مورد سنجش قرار گرفت.

1. Multiple Classification Analysis
2. Logistic Regression

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

از این‌رو استراتژی اساسی مقاله در تحلیل رابطه قومیت و باروری، مبتنی بر کنترل آماری است. در واقع با کنترل سایر متغیرها می‌خواهیم بدانیم که آیا در شرایط مساوی و یکسان به لحاظ مشخصه‌ها، قومیت بر باروری تأثیر مستقل و معنی‌دار خواهد داشت یا خیر؟

یافته‌ها و نتایج

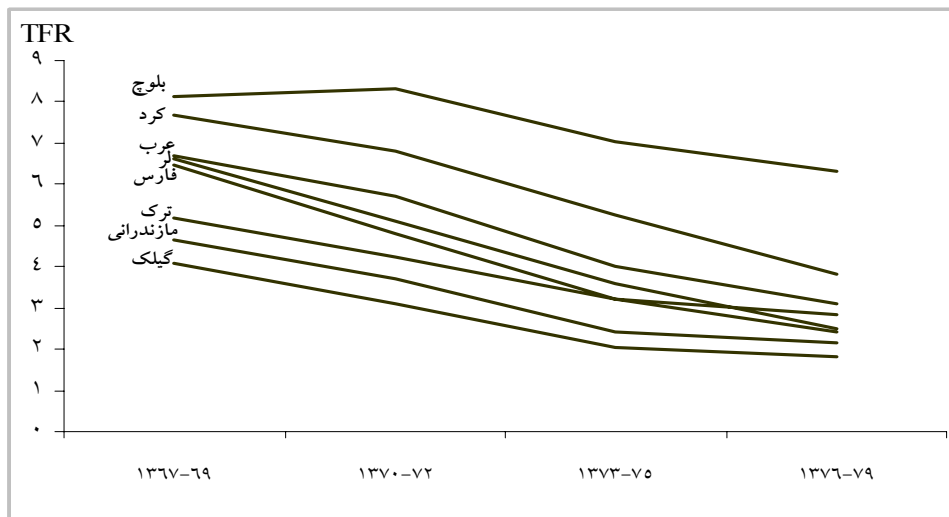
الف) رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

روند باروری

باروری در ایران، طی دو دهه اخیر دستخوش تحولات چشمگیری شده است. در نتیجه این تحولات، باروری پس از افزایش نسبی زمان انقلاب، از سال‌های ۶۵-۱۳۶۴ به بعد شروع به کاهش نمود و از سال ۱۳۶۸ با اجرای مجدد برنامه تنظیم‌خانواده، روند کاهشی باروری سرعت چشمگیری به خود گرفت. برای مثال، نتایج مطالعات عباسی‌شوازی (۱۳۸۰، ۲۰۰۲) و عباسی‌شوازی و مکدونالد (۲۰۰۵) نشان می‌دهد که در فاصله ۸ سال (۱۳۶۸-۷۵)، ایران کاهش باروری بیش از ۵۰ درصدی را تجربه نموده است. باروری استان‌های مختلف کشور نیز به صورت همگون این روند کاهشی را طی نموده و حتی باروری برخی استان‌ها به زیر سطح جانشینی رسیده است. حال با توجه به روند کاهشی باروری کشور در سال‌های اخیر، این سؤال مطرح می‌شود که وضعیت باروری گروه‌های قومی چگونه می‌باشد؟ آیا در روند باروری آن‌ها همانندی و همگرایی دیده می‌شود یا تفاوت؟

نمودار شماره ۲، روند باروری گروه‌های قومی را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان مشاهده نمود که در روند باروری اقوام مختلف ایرانی همانندی و همگرایی وجود دارد. البته، این همانندی به تمام معنا نیست و باز هم تفاوت‌هایی در روند و سطح باروری گروه‌های قومی دیده می‌شود. به عبارتی، باروری تمام گروه‌های قومی در ایران در طول دوره ۷۹-۱۳۶۷، به طور موازی روند کاهشی داشته است و همه آن‌ها در مسیر انتقال باروری قرار گرفته‌اند، با این تفاوت که در مراحل مختلفی از این انتقال قرار دارند. برای مثال، هنوز گروه‌های قومی کرد، عرب، لر و به ویژه بلوچ در مرحله انتقالی هستند، در حالی که گروه‌های قومی ترک، فارس و مازندرانی تقریباً به

پایان مرحله انتقال باروری نزدیک شده‌اند و گیلک‌ها به باروری زیر سطح جانشینی رسیده‌اند.

نمودار شماره ۲- روند تغییرات باروری گروه‌های قومی در ایران ۱۳۶۷-۱۳۷۹ش

نکته: برآورد روند باروری گروه‌های قومی بلوچ، کرد، فارس، ترک و گیلک بر مبنای نتایج IFTS و روند باروری گروه‌های قومی لر، عرب و مازندرانی بر مبنای نتایج IDHS می‌باشد.

همچنین نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد که تفاوت سطوح باروری گروه‌های قومی تا اندازه‌ای متأثر از تفاوت در مرحله شروع انتقال باروری آن‌ها می‌باشد. در حالی که گروه‌های قومی گیلک، مازندرانی، ترک، فارس و حتی لر از ابتدای دوره روند کاهشی باروری را با سرعت طی نموده‌اند، گروه‌های قومی عرب، کرد و بلوچ، با تأخیر انتقال باروری را شروع نموده‌اند. به همین جهت در سال‌های پایانی مورد مطالعه، تفاوت قابل توجهی در سطح باروری بین گروه‌های قومی کرد و به ویژه بلوچ با سایر گروه‌های قومی وجود داشته است. نکته دیگری که در روند باروری گروه‌های قومی مشهود است، این است که سطح باروری گروه‌های قومی گیلک، مازندرانی، فارس و ترک از دوره ۱۳۷۳-۷۵ تا ۱۳۷۶-۷۹ تقریباً ثابت بوده است، که دلیل این امر رسیدن سطح باروری به مراحل پایانی انتقال در بین این گروه‌ها می‌باشد. در چنین شرایطی، به لحاظ پایین بودن باروری و

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

همچنین شرایط اقتصادی- اجتماعی و عوامل توسعه‌ای، روند کاهش باروری کندتر از مراحل قبلی خواهد بود (بنگرید به بونگارتز^۱، ۲۰۰۲).

تفاوت گروه‌های قومی در زمینه نقطه شروع کاهش باروری را می‌توان طبق تئوری کلاسیک انتقال جمعیتی و دیدگاه نوسازی، در سطح توسعه آن‌ها دانست. بدین معنی گروه‌هایی که از موقعیت و امکانات توسعه اقتصادی- اجتماعی بیشتری برخوردار بوده‌اند، زودتر از گروه‌های محروم از امکانات توسعه‌ای وارد مرحله انتقال باروری شده‌اند. به طور کلی روند تحولات باروری گروه‌های قومی، مبین این نکته است که به علت تغییرات ساختاری و تغییر و اشاعه ایده‌ها، کاهش اساسی در سطح باروری گروه‌های قومی صورت گرفته، تفاوت‌های قومی باروری کمتر شده و همگرایی نسبی در باروری آن‌ها ایجاد شده است.

سطوح باروری

در این مقاله با توجه به شاخص تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده^۲، وضعیت باروری گروه‌های قومی را مورد مقایسه قرار داده‌ایم که نتایج آن در جدول شماره ۳ نشان داده شده است. بر این اساس، تفاوت معنی‌داری بین سطوح باروری گروه‌های قومی در ایران وجود دارد. به طوری که، باروری گروه‌های قومی بلوچ، لر، عرب و کرد بالاتر از میانگین نمونه می‌باشد. در مقابل باروری گروه‌های قومی گیلک، مازندرانی، فارس و ترک پایین‌تر از میانگین باروری نمونه بوده است. دامنه نوسانات قومی باروری بین ۴/۱۶ (در میان بلوچ‌ها) تا ۲/۶۶ (در میان گیلک‌ها) می‌باشد. علاوه بر این، اکثر زنان گروه‌های قومی گیلک، مازندرانی و تا حدودی فارس و ترک دو بچه و کمتر تا زمان بررسی به دنیا آورده‌اند. حال آن که درصد قابل توجهی از زنان گروه‌های قومی بلوچ، لر، عرب و کرد سطح باروری‌شان تا زمان بررسی، سه بچه و بیشتر بوده است.

1. John Bongaarts
2. Children Ever Born

جدول شماره ۳- سطوح باروری زنان متأهل ۴۹-۱۵ ساله گروه‌های قومی در ایران، ۱۳۸۰

میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده	سطوح باروری (%)		گروه‌های قومی
	باروری بالا (۳ بچه و بیشتر)	باروری پایین (۲ بچه و کمتر)	
۴/۱۶	۶۵/۰	۳۵/۰	بلوچ
۴/۱۱	۶۴/۵	۳۵/۵	لر
۴/۰۶	۶۸/۱	۳۱/۹	عرب
۳/۷۶	۶۰/۷	۳۹/۳	کرد
۳/۲۶	۵۳/۱	۴۶/۹	ترک
۳/۰۸	۵۰/۱	۴۹/۹	فارس
۲/۷۳	۴۷/۳	۵۲/۷	مازندرانی
۲/۶۶	۴۳/۵	۵۶/۵	گیلک
۳/۲۹	۵۳/۴	۴۶/۶	کل نمونه
$F= 20.314$ $P<0.0005$ $Eta= 0.167$	$Chi-square= 70.833$ $P<0.0005$ $Cramer's V = 0.120$		آزمون آماری سطح معنی‌داری ضریب همبستگی

بدین ترتیب در میان گروه‌های قومی-زبانی در ایران، بلوچ‌ها بالاترین و گیلک‌ها پایین‌ترین سطح باروری را دارند و بر مبنای نتایج آزمون مقایسه میانگین‌ها می‌توان باروری گروه‌های قومی را به صورت زیر طبقه‌بندی نمود:

- گروه‌های قومی با سطح باروری بالا: بلوچ، لر، عرب و کرد
- گروه‌های قومی با سطح باروری متوسط (بینابینی): فارس و ترک
- گروه‌های قومی با سطح باروری پایین: گیلک و مازندرانی.

به طور خلاصه، یافته‌ها بیانگر تأثیر معنی‌دار قومیت بر باروری و تفاوت‌های بارز قومی در سطح باروری می‌باشد. از این‌رو، به نظر می‌رسد تعلق قومی، یک عامل تعیین‌کننده در رفتار باروری باشد، ولی صحت و سقم این موضوع نیاز به بررسی و تحلیل بیشتری دارد که در بخش بعدی مقاله به آن پرداخته می‌شود.

ب) تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

تفاوت‌های قومی باروری ممکن است به این نتیجه‌گیری منجر شود که قومیت بر باروری تأثیر مستقیم و علی دارد. اما این نتیجه‌گیری فقط به شرطی موجه است که گروه‌های قومی مورد

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

مقایسه در سایر ابعاد مرتبط با باروری شرایط یکسان و همانندی داشته باشند. در غیر این صورت، نوسانات قومی باروری ممکن است به همان اندازه معلول تفاوت‌های قومی در سایر ابعاد باشد. جهت بررسی این موضوع، به مطالعه مشخصه‌های اجتماعی-جمعیتی و ساختار خانواده در میان گروه‌های قومی پرداختیم که نتایج آن در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

یافته‌های جدول مذکور بیانگر وجود نابرابری قومی در ایران می‌باشد. بر این اساس گروه‌های قومی از نظر اقتصادی-اجتماعی، در جایگاه‌های متفاوتی در نظام قشربندی اجتماعی قرار دارند. به طوری که گروه‌های قومی بلوچ، کرد، لر و عرب در موقعیت اقتصادی-اجتماعی پایین‌تری نسبت به گروه‌های قومی فارس، ترک، مازندرانی و گیلک قرار دارند. در این میان، نابرابری قومی در زمینه دستیابی به فرصت‌های آموزشی بارزتر از سایر جنبه‌ها می‌باشد. از این رو می‌توان گفت در ایران هر چند سیاست قومی نوشته شده‌ای نداریم، اما نوعی سیاست و تبعیض قومی اعمال شده وجود دارد که جلوه‌های آن را در سطوح کلان (تفاوت سطوح توسعه‌ای و توزیع امکانات)، میانی (تفاوت سطوح طبقاتی و پایگاهی خانوارها) و خرد (تفاوت سطوح آموزشی و شغلی افراد) می‌توان مشاهده نمود.

بررسی مشخصه‌های جمعیتی نیز نشان دهنده تفاوت‌های بارز قومی در زمینه عوامل بلافصل باروری از جمله سن مادر به‌هنگام اولین تولد، مرگ و میر کودکان و کنترل مولید می‌باشد. بدین معنی که گروه‌های قومی با باروری بالا، بچه‌زایی را در سنین پایین‌تر و بدون فاصله‌گذاری مناسب شروع می‌کنند (رویه چند فرزند فوری)، کمتر از وسایل پیشگیری از بارداری استفاده می‌کنند و از میزان مرگ و میر کودکان بیشتری نیز برخوردارند.

مطالعه ساختار خانواده و الگوهای ازدواج در میان گروه‌های قومی در ایران نشان داد که قومیت و ارزش‌های خرده فرهنگی به میزان قابل توجهی در تنظیمات ازدواج و خانواده نمود پیدا می‌کند. به همین دلیل الگوهای ازدواج و هنجارهای خانواده در میان گروه‌های قومی متفاوت می‌باشد (بنگرید به عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۸۴). به طوری که در میان گروه‌های قومی عرب، لر، کرد و به ویژه بلوچ که باروری بالایی دارند، عمدتاً هنجارهای سنتی حاکم است که خانواده را نهادی برای تقویت پیوندهای جمعی می‌انگارند و تشکیل خانواده در سنین پایین، تحکیم پیوندهای خویشاوندی از طریق ازدواج فامیلی و مدل غیرمشارکتی قدرت در درون خانواده را مورد تأکید قرار می‌دهند. این سنخ از هنجارها، انتخاب فردی را محدود می‌سازند و برای تبعیت بیشتر از انتخاب ارزش قایل هستند. در مقابل، هنجارها و نگرش‌های جدید که به انتخاب فردی

نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۹، زمستان ۱۳۸۵

اولویت می‌دهند و ازدواج در سنین بالاتر، ازدواج‌های غیرفامیلی و مدل مشارکتی قدرت در درون خانواده را توصیه می‌کنند، عمدتاً در میان گروه‌های قومی ترک، فارس، مازندرانی و به ویژه گیلک نمود بیشتری پیدا می‌کنند.

جدول شماره ۴- مشخصه‌ها و متغیرهای آزمون (مورد کنترل) به تفکیک گروه‌های قومی در ایران، ۱۳۸۰

مشخصه‌ها	بلوچ	لر	عرب	کرد	ترک	فارس	مازندرانی	گیلک
مشخصه‌های اجتماعی								
پایگاه اجتماعی خانوار* (%)								
پایین	۲۷/۶	۲۱/۷	۲۸/۴	۲۵/۱	۱۶/۵	۱۴/۱	۱۵/۹	۱۳/۰
متوسط	۶۸/۳	۶۵/۳	۵۵/۱	۶۷/۵	۶۹/۴	۶۳/۵	۶۷/۵	۷۲/۹
بالا	۴/۱	۱۳/۰	۶/۵	۷/۴	۱۴/۱	۲۲/۴	۱۶/۶	۱۴/۱
سطح تحصیلات زنان* (%)								
بی‌سواد	۶۶/۷	۴۲/۳	۴۴/۹	۴۷/۶	۲۹/۵	۱۶/۵	۱۸/۱	۱۹/۳
ابتدایی	۲۲/۷	۳۲/۲	۲۷/۵	۳۴/۹	۳۳/۱	۲۸/۸	۳۳/۶	۳۲/۴
راهنمایی یا متوسطه	۴/۳	۱۶/۴	۱۵/۳	۱۲/۱	۲۰/۳	۲۵/۰	۳۱/۰	۲۵/۶
دیپلم و بالاتر	۶/۳	۹/۱	۱۲/۳	۵/۴	۱۷/۱	۲۹/۷	۱۷/۳	۲۲/۷
سطح تحصیلات مردان* (%)								
بی‌سواد	۵۸/۱	۲۵/۳	۲۲/۴	۲۴/۸	۱۶/۹	۱۱/۲	۱۲/۰	۱۰/۴
ابتدایی	۲۲/۳	۳۲/۶	۳۵/۸	۳۷/۲	۳۷/۵	۲۸/۹	۳۴/۱	۲۵/۸
راهنمایی یا متوسطه	۱۲/۸	۲۳/۳	۲۰/۹	۲۵/۷	۲۳/۷	۲۵/۷	۳۷/۶	۳۳/۲
دیپلم و بالاتر	۶/۸	۱۸/۸	۲۰/۹	۱۲/۴	۲۱/۹	۳۴/۲	۲۶/۳	۳۰/۶
محل سکونت* (%)								
روستا	۴۶/۳	۵۸/۳	۳۴/۸	۴۷/۰	۴۰/۱	۲۸/۱	۶۹/۰	۵۱/۲
شهر	۵۳/۷	۴۱/۷	۶۵/۲	۵۳/۰	۵۹/۹	۷۱/۹	۳۱/۰	۴۸/۸
تماشای تلویزیون در ۷ روز قبل از بررسی* (%)								
کمتر از ۱۰ ساعت	۶۴/۳	۳۲/۱	۱۴/۵	۲۸/۱	۲۶/۴	۲۲/۹	۸/۶	۱۸/۴
۱۰-۲۰ ساعت	۱۴/۶	۳۳/۰	۵۶/۵	۲۸/۴	۲۶/۸	۳۳/۳	۲۷/۱	۳۱/۴
بیش از ۲۰ ساعت	۲۱/۱	۳۴/۹	۲۹/۰	۴۳/۵	۴۶/۸	۴۳/۸	۶۴/۳	۵۰/۲
متوسط زمان تماشای تلویزیون (به ساعت)	۷:۴۵	۱۴:۳۰	۱۶:۲۰	۱۶:۳۰	۱۷:۱۵	۱۷:۱۰	۲۱:۳۰	۱۷:۳۰
مشخصه‌های جمعیتی								
مرگ و میر فرزندان*								
سابقه داشتن حداقل یک فرزند فوت شده (%)	۴۲/۲	۳۷/۰	۳۶/۲	۴۴/۶	۳۵/۶	۳۱/۶	۲۹/۷	۳۳/۷
میزان مرگ و میر نوزادان (درهزار)	۹۳	۴۶	۳۷	۸۸	۲۵	۳۳	۲۶	۲۱
میزان مرگ و میر کودکان (درهزار)	۴۴	۱۵	۱۰	۴۱	۹	۹	۶	۴
سن زنان به هنگام تولد اولین نوزاد* (%)								
کمتر از ۱۵ سال	۲۰/۲	۹/۷	۱۱/۰	۵/۲	۶/۷	۵/۷	۲/۷	۲/۶
۱۵-۱۹ سال	۴۷/۷	۴۸/۰	۳۷/۸	۴۳/۴	۳۳/۰	۴۰/۳	۳۸/۳	۳۰/۱
۲۰-۲۴ سال	۲۵/۷	۳۳/۸	۳۷/۸	۴۱/۰	۳۹/۴	۳۹/۴	۴۲/۶	۴۵/۵
۲۵ سال و بالاتر	۶/۴	۸/۵	۱۳/۴	۱۰/۴	۱۰/۷	۱۴/۸	۱۶/۴	۲۱/۸
میانگین سن زنان هنگام تولد اولین نوزاد	۱۸/۱	۱۹/۲	۱۹/۹	۲۰/۱	۲۰/۰	۲۰/۶	۲۱/۰	۲۱/۸
مشخصه‌های مربوط به ساختار خانواده								
سن در اولین ازدواج* (%)								
کمتر از ۱۵ سال	۴۳/۱	۳۳/۰	۲۶/۸	۲۴/۹	۲۴/۸	۲۳/۲	۱۳/۴	۹/۷
۱۵-۱۹ سال	۴۳/۹	۴۸/۱	۳۹/۹	۴۴/۱	۳۵/۸	۴۳/۲	۴۵/۱	۳۸/۶
۲۰-۲۴ سال	۱۱/۴	۱۵/۳	۲۹/۰	۲۴/۲	۲۵/۴	۲۵/۹	۳۲/۱	۳۷/۲
۲۵ سال و بالاتر	۱/۶	۳/۶	۴/۳	۶/۸	۴/۰	۷/۷	۹/۴	۱۴/۵
میانگین سن در اولین ازدواج*	۱۶/۲	۱۷/۲	۱۸/۲	۱۸/۳	۱۷/۹	۱۸/۵	۱۹/۴	۲۰/۲
نحوه انتخاب همسر* (%)								
انتخاب شخصی	۱۵/۴	۲۶/۶	۱۳/۸	۳۶/۴	۲۶/۴	۳۸/۶	۳۹/۰	۵۲/۲
انتخاب غیر شخصی (توسط دیگران)	۸۴/۶	۷۳/۴	۸۶/۲	۶۳/۶	۵۵/۲	۶۱/۴	۶۱/۰	۴۷/۸
ساخت قدرت در درون خانواده* (%)								
مشارکتی	۷۲/۷	۷۱/۷	۷۷/۰	۷۱/۱	۸۳/۰	۸۵/۱	۷۷/۶	۷۷/۴
غیر مشارکتی	۲۷/۳	۲۸/۳	۲۳/۰	۲۸/۹	۱۷/۰	۱۴/۹	۲۲/۴	۲۲/۶

* تفاوت معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد اطمینان ($P < 0.01$)

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

با توجه به تفاوت‌های قومی در سایر ابعاد مرتبط با رفتار باروری، این سؤالات مطرح می‌شود که این تفاوت‌ها چه تأثیری بر رابطه قومیت و باروری دارند؟ آیا در صورت کنترل آن‌ها قومیت همچنان تأثیر مستقل و معنی‌داری بر باروری دارد؟ به عبارتی آیا در شرایط مساوی به لحاظ مشخصه‌ها (اجتماعی - جمعیتی و ساختار خانواده)، باز هم تفاوت‌های قومی باروری وجود خواهد داشت؟

جهت پاسخ به این سؤالات و مشخص کردن رابطه قومیت و باروری، استراتژی اساسی تحلیل مبتنی بر کنترل آماری می‌باشد. بدین جهت و با توجه به همپوشی رابطه‌ای قومیت و سایر متغیرهای اجتماعی، برای کنترل ابعاد تأثیرگذار بر رابطه قومیت و باروری از آزمون تحلیل طبقات چندگانه استفاده نمودیم. با استفاده از این آزمون به کنترل این مشخصه‌ها در ۱۱ مرحله (به روش گام به گام) پرداختیم. در هر کدام از این مراحل متغیر جدیدی را وارد معادله نمودیم و در نهایت تأثیر همه مشخصه‌ها بر رابطه قومیت و باروری را در مرحله یازدهم به طور همزمان کنترل نمودیم.

جدول شماره ۵- نتایج تحلیل طبقات چندگانه باروری زنان ۴۹-۱۵ ساله به روش گام به گام (کنترل مشخصه‌ها)

Eta	Beta*											مشخصه‌ها
	B11	B10	B9	B8	B7	B6	B5	B4	B3	B2	B1	
۰/۱۶۷	۰/۰۶۷	۰/۰۷۰	۰/۰۷۱	۰/۰۸۲	۰/۰۹۷	۰/۱۰۶	۰/۱۰۹	۰/۱۱۷	۰/۱۲۱	۰/۱۳۷	۰/۱۶۷	قومیت
۰/۷۲۹	۰/۵۲۶	۰/۵۲۸	۰/۵۲۹	۰/۵۷۷	۰/۶۲۲	۰/۶۴۰	۰/۶۴۴	۰/۶۵۶	۰/۶۵۴	۰/۷۲۴		مرگ و میر فرزندان
۰/۴۶۸	۰/۱۳۰	۰/۱۲۸	۰/۱۲۸	۰/۱۱۷	۰/۱۱۷	۰/۱۲۰	۰/۱۲۳	۰/۱۲۱	۰/۱۶۲			سن هنگام اولین تولد
۰/۳۲۸	۰/۰۲۲	۰/۰۲۱	۰/۰۲۱	۰/۰۳۵	۰/۰۴۹	۰/۰۵۵	۰/۰۵۴	۰/۰۶۰				سن ازدواج
۰/۲۲۲	۰/۰۳۴	۰/۰۳۶	۰/۰۳۷	۰/۰۴۷	۰/۰۶۲	۰/۰۶۸	۰/۰۷۳					نحوه انتخاب همسر
۰/۱۶۸	۰/۰۲۵	۰/۰۲۷	۰/۰۲۷	۰/۰۳۱	۰/۰۴۷	۰/۰۵۲						ساخت قدرت در خانواده
۰/۲۹۶	۰/۰۱۹	۰/۰۲۲	۰/۰۲۰	۰/۰۳۳	۰/۱۱۱							پایگاه اقتصادی اجتماعی
۰/۴۸۱	۰/۱۱۲	۰/۱۱۶	۰/۱۱۵	۰/۲۰۷								سطح تحصیلات زنان
۰/۵۵۵	۰/۲۰۵	۰/۲۲۰	۰/۲۱۵									سطح تحصیلات زنان
۰/۱۷۴	۰/۰۱۴	۰/۰۱۸										محل سکونت
۰/۲۴۲	۰/۰۵۲											زمان تعاشق‌های تلویزیون
	۶۴/۶	۶۴/۳	۶۴/۳	۶۱/۹	۵۹/۱	۵۸/۰	۵۷/۷	۵۷/۲	۵۷/۰	۵۵/۱	۲/۸	R ²
-	۷/۶	۹/۴	۹/۷	۱۱/۸	۱۵/۵	۱۸/۱	۱۹/۱	۲۲/۲	۲۳/۸	۲۹/۵	۲۰/۳	F
	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۵	Sig**

* B1-B11، بتاها در هر گام می‌باشند.

** سطح معنی‌داری قومیت در هر مرحله می‌باشد.

جدول شماره ۵، میزان کاهش شدت رابطه اولیه قومیت و باروری در صورت کنترل مشخصه‌های اجتماعی- جمعیتی و ساختار خانواده را در هر مرحله نشان می‌دهد. بر این اساس، در صورت کنترل مشخصه‌های جمعیتی (یعنی مرگ‌ومیر فرزندان و سن زنان به هنگام اولین تولد)، شدت رابطه قومیت و باروری از ۰/۱۶۷ به ۰/۱۲۱ کاهش می‌یابد (مرحله ۳)، در صورت کنترل همزمان مشخصه‌های جمعیتی و ساختار خانواده، شدت این رابطه به ۰/۱۰۶ کاهش پیدا می‌کند (مرحله ۶) و بالاخره در مرحله یازدهم علاوه بر مشخصه‌های جمعیتی و ساختار خانواده، مشخصه‌های اقتصادی اجتماعی را نیز مورد کنترل قرار دادیم. در این مرحله نهایی که به کنترل همزمان تمامی مشخصه‌ها پرداخته‌ایم، شدت رابطه اولیه قومیت و باروری به مقدار محسوسی تنزل پیدا کرده و از ۰/۱۶۷ به ۰/۰۶۷ رسیده است. به عبارتی شدت رابطه با کنترل همزمان تمام مشخصه‌ها، ۶۰ درصد ضعیف‌تر می‌شود و سهم قومیت در تبیین واریانس باروری از ۲/۸ به ۰/۴ درصد کاهش پیدا می‌کند. با این حال، همان‌طور که سطح معنی‌داری رابطه قومیت و باروری در مرحله یازدهم نشان می‌دهد حتی در صورت کنترل همزمان تمامی مشخصه‌ها، تفاوت‌های قومی باروری به طور کامل از بین نمی‌رود و قومیت، همچنان تأثیر مستقل و معنی‌دار خود را بر باروری حفظ خواهد نمود ($F=7.6, P<0.0005$). همچنین نتایج مرحله یازدهم بیانگر این است که قومیت به همراه ۱۰ متغیر دیگر، حدود ۶۵ درصد واریانس باروری زنان ۱۵-۴۹ ساله را تبیین می‌کنند. در این میان، به ترتیب، سهم مرگ‌ومیر فرزندان، تحصیلات زنان، سن زنان هنگام اولین تولد، تحصیلات مردان و قومیت بیشتر از سایر متغیرها می‌باشد.

جدول شماره ۶ - میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده زنان متأهل ۱۵-۴۹ ساله قبل و بعد از کنترل مشخصه‌ها

قومیت	N	Unadjusted Mean*	Eta	Adjusted Mean**	Beta
بلوچ	۱۳۳	۴/۱۶		۳/۰۴	
لر	۴۷۰	۴/۱۱		۳/۶۲	
عرب	۱۳۸	۴/۰۶		۳/۵۹	
کرد	۳۳۸	۳/۷۶	-.۱۶۷***	۳/۱۹	-.۰۶۷***
ترک	۱۳۴۰	۳/۲۶		۳/۲۰	
فارس	۲۱۵۲	۳/۰۸		۳/۳۴	
مازندرانی	۲۷۷	۲/۷۳		۳/۰۶	
گیلک	۲۰۷	۲/۶۶		۲/۹۲	

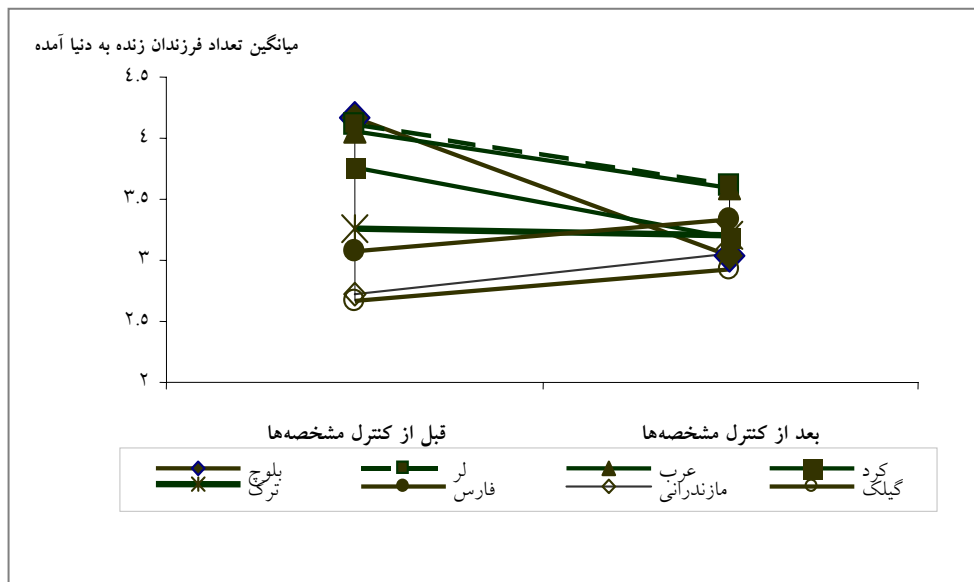
* باروری قبل از کنترل مشخصه‌ها ** باروری بعد از کنترل مشخصه‌ها

*** معنی‌دار در سطح $P \leq 0.001$

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

جدول شماره ۶ تغییرات باروری هر کدام از گروه‌های قومی را بعد از کنترل مشخصه‌ها و متغیرهای آزمون نشان می‌دهد. بر این اساس بعد از کنترل آماری مشخصه‌ها، تفاوت‌های قومی باروری به طور محسوسی کمتر می‌شود و شدت رابطه قومیت و باروری به میزان قابل توجهی کاهش می‌یابد. البته این رابطه هرگز به صفر نمی‌رسد (وضعیتی که فرضیه همانندی مشخصه‌ها آن را پیش‌بینی می‌کرد) و همچنان تفاوت‌های قومی باروری باقی می‌ماند و قومیت تأثیری معنی‌دار و مستقل از سایر مشخصه‌ها بر باروری دارد.

در همین ارتباط، نمودار شماره ۳ نیز نشان می‌دهد که دامنه نوسانات قومی باروری در صورت کنترل مشخصه‌ها، به مراتب کمتر می‌شود و تقریباً نوعی همانندی در رفتار باروری گروه‌های قومی ایجاد می‌شود، اما این همانندی کامل نیست و تفاوت‌های قومی باروری هنوز وجود دارد.

نمودار شماره ۳- باروری زنان ۱۵-۴۹ ساله گروه‌های قومی قبل و بعد از کنترل مشخصه‌ها

بنابراین بر مبنای یافته‌ها و نتایج آزمون‌های آماری می‌توان نتیجه گرفت که هرچند تفاوت‌های قومی باروری در ایران عمدتاً ناشی از نابرابری قومی و تفاوت در مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی می‌باشد، اما عوامل قومی/ فرهنگی نیز در تبیین این تفاوت‌ها بی‌تأثیر نیستند و

تفاوت‌های تبیین نشده باروری توسط مشخصه‌ها را می‌توان با توجه به ارزش‌ها و هنجارهای متفاوت قومی فرهنگی تبیین نمود.

همچنین در این بررسی علاوه بر آزمون تحلیل طبقات چندگانه، برای ارزیابی دقیق رابطه قومیت و باروری و کنترل مشخصه‌ها از آزمون رگرسیون لجستیک نیز استفاده نمودیم. جدول شماره ۷ نتایج این آزمون و نسبت برتری^۱ داشتن باروری بالا (سه بچه و بیشتر) زنان ۱۵-۴۹ ساله گروه‌های قومی در مقایسه با فارس‌ها (به عنوان گروه مبنا و مرجع^۲) را در دو مدل نشان می‌دهد. مدل شماره ۱، که در آن متغیر قومیت به تنهایی وارد معادله شده است بیانگر وجود تفاوت‌های قومی معنی‌دار در احتمال داشتن باروری بالا می‌باشد. برای مثال، تعلق داشتن به گروه‌های قومی بلوچ، لر، عرب و کرد احتمال داشتن باروری بالا را نسبت به گروه قومی فارس، به طور معنی‌داری افزایش می‌دهد. در مقابل تعلق داشتن به گروه قومی گیلک این احتمال را ۳۸/۷ درصد کاهش می‌دهد. همچنین سطوح باروری گروه‌های قومی ترک و مازندرانی تفاوت معنی‌داری با باروری فارس‌ها ندارند.

جهت ارزیابی تأثیر مستقل قومیت بر باروری، به کنترل مشخصه‌های اجتماعی- جمعیتی در مدل شماره ۲ پرداختیم. همان‌طور که در مدل شماره ۲ نشان داده می‌شود؛ در صورت وارد شدن متغیرهای آزمون به مدل، قومیت همچنان در مدل باقی می‌ماند و تأثیر مستقل و معنی‌داری بر باروری خواهد داشت. همچنین با کنترل سایر مشخصه‌ها، فقط سطح باروری کردها با فارس‌ها همانند می‌شود و در مورد سایر گروه‌های قومی، اگرچه تفاوت‌ها به طور محسوسی کاهش می‌یابد اما به طور کامل از بین نمی‌رود و همچنان سطح باروری گروه‌های قومی بلوچ، لر، عرب و گیلک تفاوت معنی‌داری با باروری فارس‌ها دارند. بدین معنی که، نسبت برتری احتمال داشتن باروری بالا برای بلوچ‌ها ۳/۴۷۸ برابر، عرب‌ها ۳/۲۳۷ برابر، لرها ۲/۰۸۵ برابر و گیلک‌ها ۰/۳۱۰ برابر فارس‌ها می‌باشد. یا به عبارتی احتمال داشتن باروری بالا برای بلوچ‌ها ۳۴۸ درصد، برای عرب‌ها ۳۲۴ درصد، برای لرها ۲۰۸ درصد بیشتر از فارس‌ها می‌باشد و در مقابل، این احتمال برای گیلک‌ها ۳۱ درصد کمتر از فارس‌ها می‌باشد.

1. Odds Ratio
2. Reference Category

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

جدول شماره ۷- نسبت برتری داشتن باروری بالا (سه بچه و بیشتر) زنان ۱۵-۴۹ ساله بر حسب قومیت

نسبت برتری		قومیت و مشخصه‌های اجتماعی - جمعیتی
مدل ۲	مدل ۱	
۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	قومیت
۳/۴۷۸***	۷/۷۰۷***	فارس®
۲/۰۸۵***	۳/۳۵۸***	بلوچ
۳/۲۳۷***	۳/۹۹۱***	لر
۰/۹۹۸	۱/۹۵۶***	عرب
۰/۸۶۷	۱/۲۰۹	کرد
۰/۶۵۲	۰/۷۸۸	ترک
۰/۳۱۰**	۰/۳۸۷***	مازندرانی
		گیلک
		سطح تحصیلات زن
۱/۰۰۰		بیسواد®
۰/۶۴۱***		ابتدایی
۰/۴۰۰***		راهنمایی یا متوسطه
۰/۲۰۶***		دیپلم و بالاتر
		محل سکونت
۱/۰۰۰		روستا®
۰/۶۹۲***		شهر
		زمان تماشای تلویزیون
۱/۰۰۰		کمتر از ۱۰ ساعت®
۱/۰۶۹		۱۰-۲۰ ساعت
۰/۷۴۸*		بیش از ۲۰ ساعت
		مرگ و میر فرزندان
۱/۰۰۰		سابقه فوت فرزند نداشته است®
۳/۱۶۵***		سابقه فوت فرزند داشته است
		ساخت قدرت در درون خانواده
۱/۰۰۰		غیرمشارکتی®
۰/۷۷۱*		مشارکتی
		سن در اولین ازدواج
۱/۰۰۰		کمتر از ۱۵ سال®
۰/۷۰۷*		۱۵-۱۹ سال
۰/۶۳۹*		۲۰-۲۴ سال
۰/۳۵۵***		۲۵ سال و بالاتر
		سن به هنگام اولین تولد
۱/۰۰۰		کمتر از ۱۵ سال®
۰/۲۸۷*		۱۵-۱۹ سال
۰/۱۰۵*		۲۰-۲۴ سال
۰/۰۲۳*		۲۵ سال و بالاتر
۰/۲۶۰***	۰/۲۲۶***	Constant
۲۸۹۴/۸	۴۵۳۳/۲	-2 Log likelihood
۴/۴۶۰*	۲۲۶/۴۶۴***	Chi-Square

نکته: ® مقوله مبنا و مرجع می‌باشد. * $P \leq 0/05$, ** $P \leq 0/001$, *** $P \leq 0/0001$

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران نشان دهنده همگرایی در روند و تفاوت در سطوح

می‌باشد. بدین معنی که باروری تمام گروه‌های قومی از دهه ۱۳۶۰ روند کاهشی داشته است. با این حال، زمان آغاز و سرعت کاهش باروری آن‌ها یکسان نبوده است. علاوه بر این، گروه‌های قومی در ایران سطوح باروری متفاوتی را تجربه می‌نمایند. به طوری که گروه‌های قومی بلوچ، لر، عرب و کرد با سطح باروری بالا، فارس و ترک با سطح باروری بینابینی و مازندرانی و گیلک با سطح باروری پایین از هم قابل تشخیص می‌باشند. از این‌رو یکی از نتایج مهم این مطالعه، وجود تفاوت‌های بارز قومی در زمینه رفتار باروری در ایران می‌باشد.

تفاوت‌های قومی باروری ممکن است به این ادعا منجر شود که قومیت بر باروری تأثیر مستقیم و علی دارد. اما این ادعا فقط به شرطی قابل قبول است که گروه‌های قومی مورد مقایسه در سایر ابعاد مرتبط با باروری یکسان و همانند باشند. در غیر این صورت، تفاوت آن‌ها در باروری ممکن است به همان اندازه معلول تفاوت در مشخصه‌ها باشد. جهت بررسی صحت و سقم این موضوع به مطالعه و بررسی مشخصه‌های اجتماعی-جمعیتی و ساختار خانواده در میان گروه‌های قومی پرداختیم. نتایج در این زمینه بیانگر نابرابری و تفاوت‌های بارز قومی در ابعاد و مشخصه‌های مذکور می‌باشد.

با توجه به تفاوت‌های بارز قومی در رفتار باروری از یکسو و مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی از سوی دیگر، این سؤالات مطرح شد که این تفاوت‌ها چه تأثیری بر رابطه قومیت و باروری دارند؟ آیا در صورت کنترل سایر مشخصه‌ها و تعیین‌کننده‌های باروری، قومیت همچنان تأثیر مستقل و معنی‌داری بر باروری دارد؟ به عبارتی آیا در صورت همانندی مشخصه‌ها، باز هم تفاوت‌های قومی باروری وجود خواهد داشت؟

جهت پاسخ به این سؤالات و مشخص نمودن رابطه دقیق قومیت و باروری، از آزمون‌های آماری تحلیل طبقات چندگانه و رگرسیون لجستیک استفاده نمودیم. نتایج تحلیل طبقات چندگانه نشان داد با کنترل همه مشخصه‌ها، هر چند قومیت تأثیر مستقل و معنی‌دار خود را بر باروری حفظ می‌کند، اما شدت این رابطه و تأثیر، به میزان قابل توجهی (حدود ۶۰ درصد) کاهش پیدا می‌کند. نتایج رگرسیون لجستیک نیز نشان می‌دهد که سطوح باروری اقلیت‌های قومی بلوچ، لر، عرب، کرد و گیلک تفاوت معنی‌داری با فارس‌ها دارند و این تفاوت‌ها هر چند بعد از کنترل مشخصه‌های اجتماعی-جمعیتی، - به غیر از گروه قومی کردها - وجود خواهد داشت، اما شدت و دامنه این تفاوت‌ها به طور محسوسی کاهش می‌یابد. البته در میان مشخصه‌ها، آموزش و

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

تحصیلات بیشترین تأثیر را در کاهش تفاوت‌های قومی باروری داشته است. بر همین اساس می‌توان گفت که دسترسی برابر گروه‌های قومی به امکانات و فرصت‌های آموزشی، کلید اصلی همانندی و همگرایی رفتارهای قومی باروری در آینده محسوب می‌شود.

بنابراین هر چند بعد از کنترل آماری مشخصه‌ها در رفتار باروری گروه‌های قومی همانندی و همگرایی ایجاد می‌شود، اما این همانندی کامل نیست و باز هم تفاوت‌های قومی نمود پیدا می‌کنند. بدین ترتیب تفاوت‌های قومی باروری به عنوان یک چالش، فراروی فرضیه همانندی مشخصه‌ها - که معتقد به محو کامل رفتارهای متمایز قومی نظیر رفتار باروری می‌باشد - قرار گرفته است و موجب شده که این فرضیه نتواند به طور کامل تفاوت‌های قومی باروری در ایران را تبیین نماید.

به طور خلاصه از یافته‌های این مطالعه چنین نتیجه‌گیری می‌شود که تفاوت‌های قومی باروری را می‌توان از یکسو، ناشی از سطوح متفاوت توسعه و تفاوت در مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی به ویژه آموزش و تحصیلات و از سوی دیگر، ناشی از فرهنگ، تاریخ اجتماعی، ارزش‌ها، هنجارها و اعتقادات خاص قومی دانست. بنابراین جهت تبیین کامل رفتار باروری گروه‌های قومی، نمی‌توان دو رهیافت نظری مطرح شده در زمینه رابطه قومیت و باروری را به طور جداگانه در نظر گرفت. زیرا این دو رهیافت دو روی یک سکه‌اند و در تبیین رابطه قومیت و باروری با توجه به پیچیدگی موضوع، مکمل همدیگر می‌باشند.

با این حال باید اذعان نمود که مکانیسم تأثیرگذاری قومیت بر باروری بسیار پیچیده و مبهم می‌باشد و این مطالعه تا اندازه‌ای به تبیین این موضوع پرداخته است. به همین جهت با توجه به خلأهای تحقیق حاضر، پیشنهاد می‌شود که مطالعات بعدی نقش و مکانیزم تأثیرگذاری تعیین‌کننده‌های بلافصل باروری را در رابطه قومیت و باروری مد نظر قرار دهند. زیرا مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی و یا عوامل قومی-فرهنگی از طریق متغیرهای بلافصل و بینابینی از جمله الگوهای ازدواج و آمیزش جنسی، تنظیم خانواده، سقط جنین، طول دوره شیردهی، نازایی و غیره بر باروری تأثیر می‌گذارند. علاوه بر این، انجام مطالعات جمعیت‌شناسی مردم‌شناسانه^۱ با بکارگیری روش‌های کیفی می‌تواند شناخت عمیق‌تری نسبت به تأثیر هنجارها، ارزش‌ها و اعمال قومی بر رفتار باروری ارائه نماید.

1. Anthropological Demography

از یافته‌ها و نتایج این مطالعه با توجه به گنجانیدن مقوله قومیت در برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴) می‌توان در بحث سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها استفاده نمود. در این زمینه، همان‌طور که نتایج تحقیق نشان می‌دهد نمی‌توان یک برنامه و سیاست جمعیتی خاص برای تمام گروه‌های قومی اتخاذ و اجرا نمود. برای مثال، لازم است برای گروه‌های قومی با باروری بالا به ویژه بلوچ‌ها برنامه‌های تحدید مولید تداوم یابد و به گسترش آموزش و تحصیلات در میان آن‌ها پرداخت. زیرا سطح بالاتر آموزش منجر به همانندی و همگونی بیشتر رفتار باروری گروه‌های قومی می‌شود. در مقابل، برای گروه‌های قومی با باروری پایین به ویژه گیلک‌ها بایستی سیاست‌هایی اعمال شود که در آینده با مسائل و چالش‌های باروری زیر سطح جانشینی مواجه نشوند. به طور کلی، لزوم توجه به قومیت‌ها و رفتار جمعیتی خاص آن‌ها در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای جامعه ایران می‌باشد.

منابع

- بشیریه، حسین (۱۳۸۲)، *دیپاچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، چاپ دوم، تهران: نشر نگاه معاصر.
- پرنده، پیوش (۱۳۷۲)، *بررسی تفاوت‌های استانی در باروری اقوام، فصلنامه جمعیت*، شماره ۶-۵، صص ۵۸-۲۷.
- زنجانی، حبیب‌ا... (۱۳۷۱)، *گامی نو در پژوهش‌های جمعیتی، فصلنامه جمعیت*، شماره ۲، صص ۵۷-۴۹.
- زنجانی، حبیب‌ا... و محمدباقر ناصری (۱۳۷۵)، *بررسی تفاوت‌های قومی و تأثیر آن بر میزان باروری زنان ایران، طرح مشترک یونسکو و بخش جمعیت مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران*.
- لوکاس، دیوید و پاول میر (۱۳۸۱) *درآمدی بر مطالعات جمعیتی*، ترجمه حسین محمودیان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صادقی، رسول (۱۳۸۲)، *پژوهشی در زمینه‌های نظری و نتایج تجربی رابطه قومیت و باروری، گزارش تحقیقی درس باروری، دوره کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران*.
- طالب، مهدی و محسن گودرزی (۱۳۸۲)، *قومیت، نابرابری آموزشی و تحولات جمعیتی، نامه علوم اجتماعی*، شماره ۲۱، صص ۱۴۲-۱۱۳.
- عباسی‌شوازی، محمدجلال (۱۳۸۰)، *همگرایی رفتارهای باروری در ایران: میزان، روند و الگوی*

قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های قومی در ایران

سنی باروری در استان‌های کشور در سال‌های ۱۳۵۱ و ۱۳۷۵، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۸، صص ۲۰۱-۲۳۱.

- عباسی‌شوازی، محمدجلال و رسول صادقی (۱۳۸۴)، قومیت و الگوهای ازدواج در ایران، فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۳، شماره ۱، صص ۲۵-۴۷.

- عباسی‌شوازی، محمدجلال، میمنت حسینی چاوشی، پیتر مکدونالد و بهرام دلاور (۱۳۸۳)، تحولات باروری در ایران؛ شواهدی از چهار استان منتخب، تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

- مدیرشانه‌چی، محسن (۱۳۸۰)، گوناگونی در ایران: زمینه ساز تکامل ملی و مرکزیت منطقه‌ای، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوم، شماره ۹، صص ۳۵-۴۷.

- ندیم، ابوالحسن و شاکر سالاری لک (۱۳۷۹)، روند میزان تولد و بعضی عوامل در ارتباط با باروری در استان آذربایجان غربی، مجله بهداشت ایران، سال بیست و نهم، شماره ۴-۱.

- Abbasi-Shavazi, M.J. (2002) "Recent changes and the future of fertility in Iran", In Population Division of the United Nations, *Completing the Fertility Transition*, New York, pp: 425-439.

- Abbasi-Shavazi, M.J. and G. W. Jones. (2001) "Socio-economic and demographic setting of Muslim Populations". *Working Papers in Demography*, No. 86, Australian National University.

- Abbasi-Shavazi, M.J. McDonald, P. (2005) "National and provincial-level fertility trends in Iran, 1972-2000", *Working Paper in Demography No. 94*, Australian National University.

- Abma, J.C. and L.J. Krivo. (1991) "The ethnic context of Mexican American fertility". *Sociological Perspectives* 34(2): 145-164.

- Addai, I. and F. Trovato. (1999) "Structural assimilation and ethnic fertility in Ghana". *Journal of Comparative Family Studies* 30(3): 409-427.

- Andersson, G. (2001) Childbearing patterns of foreign-born women in Sweden. *Working Paper, No, 011*. Max Plan Institute for Demographic Research.

- Andrews, F.M, J.N.Morgan, and J.A.Sanquist. (1973) *Multiple Classification Analysis*. Second edition, Ann Arbor: Institute For Social Research, The University of Michigan.

- Bean, F. D. and C. H. Wood. (1974) "Ethnic variations in the relationship

between income and fertility". *Demography* 11(4): 629-640.

- Bean, F.D. and J.P. Marcum.(1978) "Differential fertility and the minority group status hypothesis:an assessment and review". in Frank D. Bean and W. Parker Frisible (eds), *The Demography of racial and ethnic groups*, New York: Academic Press, Pp 189-211.

- Bongaarts, J. (2002) "The end of fertility transition in the developing world", In Population Division of the United Nations, *Completing the Fertility Transition*, New York, pp: 288-307.

- Bongaarts, J. (1978) "A framework for analyzing the proximate determinants of fertility". *Population and Development Review* 4(1): 105-132.

- Bongaarts, J. and R. Potter.(1983) *Fertility, Biology and Behaviour*, New York: Academic Press.

- Chamie, J. (1981) *Religion and Fertility: Arab Christian–Muslim differentials*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Chui, T.W. L. and F. Trovato. (1990) "Ethnic variations in fertility: microeconomic and minority group status effects". *International Review of Modern Sociology* 19(1): 80-92.

- Davis, K and J. Blake. (1956) "Social structure and fertility". *Economic Development and Cultural Change* 4: 211-235.

- Day, L.H.(1984) "Minority group status and fertility: a more detailed test of the hypothesis". *The Sociological Quarterly* 25: 456-472.

- Fischer, N.A. and J.P. Marcum.(1984) "Ethnic integration, socioeconomic status and fertility among Mexican Americans". *Social Science Quarterly* 65(2): 583-593.

- Forste, R. and M.Tienda.(1996) "What is behind racial and ethnic fertility differentials". *Population and Development Review* 22(Supplement Issue): 109-133.

- Goldscheider, G. and P.R. Uhlenberg.(1969) "Minority group status and fertility". *The American Journal of Sociology* 79:361-372.

- Jiobu, R. and H. Marshal.(1977) "Minority status and family size: A comparison of explanations". *Population Studies* 31(3): 509-517.

- Johnson, N. E.(1979) "Minority group status and the fertility of Black Americans 1970: A new look". *American Journal of Sociology* 84(6): 1386-1400.

- Knodel, J, R.S. Gary, P. Sriwatcharian, and S. Peracca.(1999) "Religion and reproduction: Muslims in Buddhist Thailand". *Population Studies* 53: 149-164.
- Koc, I. and A. Hancioglu.(1999) "Demographic differentials and demographic integration of Turkish and Kurdish Populations in Turkey". *Paper Presented at The 1999 European Population Conference, The Hague, Netherlands, 30 August - 3 September.*
- Kohli, V.(1998) "The effect of native-language retention and insecurity on Asian Indian fertility in the United States". *The Journal of Social Psychology* 138(3):358-367.
- Kollehlon, K.T.(1994) "Religious affiliation and fertility in Liberia". *Journal of Biosocial Science* 26(3): 493-507.
- Kposowa, A. J. (1997) "Explaining racial and ethnic differences in family size in the United States". *International Journal of Sociology of Family* 27(1): 69-103.
- Ladier-Fouladi, A. M.(1993) "Le fecondite des ethnies principales d Iran".*Cahires Detudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien* 16:315-334.(Abstract in English).
- Lopez, D. E. and G. Sabagh.(1978) "Untangling structural and normative aspects of the minority status- fertility hypothesis". *American Journal of Sociology* 83(6): 1491-1497.
- Majumdar, P.K. (2003) "Fertility differentials by ethnicity in Rural Tripura, India". Paper Presented at Population Association of America Annual Meeting Program, May 1-3, Minneapolis, Minnesota.
- McDaniel, A.(1996) "Fertility and racial stratification". *Population and Development Review* 22 (Issue Supplement): 134-150.
- McQuillan, K (2004) "when does religion influence fertility?" *population and Development Review*, 30 (1): 25-56.
- Morgan, S.P. and Y. Yang.(2002) "How big are educational racial fertility differentials in the U.S? ".Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the Population Association of American, May 8-10, Atlanta, Georgia.
- Peng, T.N. (2002) "Social, economic and ethnic fertility differentials in Peninsular Malaysia". Paper Presented at The IUSSP Conference on Southeast Asia's

Population in Changing Asian Context, Bangkok, Thailand, 10-13 June.

- Penn, R. and P. Lambert.(2001) "Ethnic/nationality group attitudes towards ideal family Size in Britain , France and Germany". Paper Presented at European Population Conference, 7-9 June, Finland.

- Poston, D. L, C. F, Chang, and H. Dan. (2003) "Fertility differences between majority and minority nationality groups in China". Department of Sociology, Texas A & M University.

- Ritchey, P.N. (1975) "The effect of minority group status on fertility: A re-examination of concepts". *Population Studies* 29(2): 249-257.

- Roberts, R. E. and E. S. Lee.(1974) "Minority group status and fertility revisited". *American Journal of Sociology* 80(2): 503-523.

- Sly, D. F.(1970) "Minority group status and fertility: An extension of Goldscheider and Uhlenberg". *American Journal of Sociology* 76(3): 443-459.

- Sorenson, A.M.(1985) "Fertility expectations and ethnic identity among Mexican-American adolescents: an expression of cultural ideals". *Sociological Perspectives* 28(3): 339-360.

- Sorenson, A.M.(1988) "The fertility and language characteristics of Mexican – American and Non– Hispanic husbands and wives". *The Sociological Quarterly* 29(1): 111-130.

- Suwal, J. and F. Trovato.(1998) "Canadian aboriginal fertility". *Canadian Studies in Population* 25(1): 69-86.

- Tang, Z. (2001) "Cultural influence, economic security, and the fertility behavior of the Chinese in Canada". *Canadian Studies in population* 28(1): 35-65.

- Thapa, S.(1989) "The ethnic factor in the timing of family formation in Nepal". *Asia-Pacific Population Journal* 4(1): 3-34.

- Trovato, F.(1981) "Canadian ethnic fertility". *Sociological Focus* 14(1): 57-74.

- Waters, M.C.(1996) "The social construction of race and ethnicity: Some examples from demography". Paper Presented at the Meetings of the American Sociological Association, New York.

- Weeks. J. R. (2002) *Population: An introduction to concepts and issues*. 8th edition, USA: Wadworth.